

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У СИСТЕМІ ІНШИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ

PLACE OF CONSTITUTIONAL PERSONAL RIGHT FOR HEALTH PROTECTION IN THE SYSTEM OF OTHER CONSTITUTIONAL RIGHTS

Швець Ю.Ю.,

кандидат економічних наук, доцент,

докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету

Ужгородського національного університету

Стаття присвячена висвітленню проблеми співвідношення права на охорону здоров'я з іншими конституційними правами та визначенню його місця у системі таких прав. Проаналізоване змістове та сутнісне співвідношення права на охорону здоров'я з такими конституційними правами, як право на життя, рівність та вільний розвиток, достатній життєвий рівень, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, відпочинок тощо. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок про місце права на охорону здоров'я у системі інших конституційних прав.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, конституційні права, співвідношення.

Статья посвящена освещению проблемы соотношения права на охрану здоровья с другими конституционными правами и определению его места в системе таких прав. Проанализировано содержательное и сущностное соотношение права на охрану здоровья с такими конституционными правами, как право на жизнь, равенство и свободное развитие, достаточный жизненный уровень, уважение достоинства, свободу и личную неприкосновенность, отдых и т.д. На основании проведенного анализа сделан вывод о месте права на охрану здоровья в системе других конституционных прав.

Ключевые слова: право на охрану здоровья, конституционные права, соотношение.

The article is devoted to the problem of the correlation of the right to health protection with other constitutional rights and determination of its place in the system of such rights. The substantive ratio of the right to health with the constitutional rights such as the right to life, equality and free development, adequate standard of living, respect for dignity, freedom and personal integrity, rest, etc. are analyzed. Based on the analysis a conclusion is made about the place of the right to health care in the system of other constitutional rights.

Key words: right to health protection, constitutional rights, correlation.

Постановка проблеми. Право на охорону здоров'я займає особливе місце у системі інших конституційних прав, оскільки інтегрує у собі ознаки як соціальних, економічних, так і культурних прав. Його пов'язаність з іншими правами зумовлена також особливістю об'єкта, яким виступають здоров'я та охорона здоров'я, що одночасно є складовими елементами об'єктів деяких інших прав. Тому комплексний підхід у сфері дослідження права на охорону здоров'я дає змогу виявити взаємний вплив різних видів соціальних, економічних та культурних прав, їх співвідношення та критерії розмежування.

Водночас право на охорону здоров'я є самостійним конституційним правом, у зв'язку з чим виникає необхідність визначення його місця у системі інших прав, з'ясування його специфічного значення та ролі.

Стан дослідження. Питання систематизації конституційних прав, зокрема визначення співвідношення деяких конституційних прав між собою, досліджували такі науковці, як: Ю.М. Бисага, В.С. Віткова, О.М. Волкова, В.Ф. Москаленко, Я.Ф. Радиш, І.Я. Сенюта, Ю.О. Сульженко, О.М. Ціборовський та інші. Проте слід зауважити, що комплексних наукових робіт, присвячених проблемі визначення місця права на охорону здоров'я у системі інших конституційних прав, у вітчизняній науці конституційного права бракує, що зумовлює актуальність пропонованої теми.

Метою статті є проведення системного науково-правового аналізу співвідношення права на охорону здоров'я з іншими конституційними правами та визначення його місця в системі таких прав.

Виклад основного матеріалу. Право на охорону здоров'я визначається у ст. 49 Конституції України [1] та відноситься до групи соціально-економічних прав. Тому, досліджуючи співвідношення права на охорону здоров'я з іншими конституційними правами, передусім варто звер-

нути увагу на традиційну класифікацію прав людини і громадянина, прийняту у правовій теорії.

Так, у науковій літературі зазначається, що, оскільки основні права і свободи людини і громадянина забезпечують політичну, соціальну, економічну і культурну сфери життєдіяльності, то, відповідно, таке розмежування спричинило поділ основних прав і свобод людини і громадянина за категоріями та найменуваннями [2, с. 21].

З цього приводу необхідно зауважити, що на сучасному етапі розвитку конституційних прав складно провести чітке розмежування групи соціальних, економічних, культурних прав одна від одної. Така ситуація зумовлена тим, що зазначені сфери життєдіяльності тісно пов'язані між собою, а реалізація, скажімо, соціального статусу особи не може бути здійснена ізольовано від задоволення її економічних або культурних потреб.

На думку О.М. Волкової, той факт, що в теорії держави і права соціальні права часто поєднуються з економічними та культурними не можна вважати позитивною тенденцією. Проблема розмежування соціальних прав з одного боку, і економічних та культурних – з іншого, ускладнена, як вважає науковець, традиційно прийнятою у нашій державі концепцією їх єдиного розуміння [3, с. 41].

Порушену проблему можна розглядати лише у науковому ракурсі для того, щоб визначити науково обґрунтовані межі різних груп прав, оскільки розмежування соціальних, економічних та культурних прав має не стільки практичне, скільки науково-теоретичне значення. Тим більше, що Конституція України не надає пріоритетного значення тій чи іншій групі прав, не виділяє головні та похідні права – всі права визнаються однаково важливими та рівною мірою гарантуються державою.

У зв'язку з тим більш правильним видається системний підхід, який, на думку деяких науковців, дає змогу повніше, контрастніше виявити найбільш істотні кореляційні,

субординаційні та інші зв'язки і відносини між цілим і його частинами, а також останніх між собою. Тому інтегративний підхід до прав людини, як вважає О.О. Отставнова, є єдино правильним. Виходячи з цього, вчена зазначає, що право на охорону здоров'я та медичну допомогу знаходиться в загальній системі конституційно-правового регулювання, з чого випливає, що конституційні права і свободи людини і громадянина мають співіснувати, взаємно доповнюючи один одного [4, с. 40]. Отже, саме системний підхід дасть змогу з'ясувати взаємозв'язки між соціальними, економічними, культурними та іншими правами, і, зокрема, визначити місце у їх системі права на охорону здоров'я.

При цьому необхідно погодитись з думкою О.М. Ціборовського, який зазначає, що, оскільки здоров'я є найбільшою суспільною та індивідуальною цінністю, значною мірою впливає на процеси і результати економічного, соціального та культурного розвитку країни, демографічну ситуацію і стан національної безпеки, а також є важливим соціальним критерієм ступеня розвитку і благополуччя суспільства, проблеми охорони здоров'я вимагають постійної уваги держави, а їх розв'язання має бути одним із пріоритетних напрямів соціальної політики [5, с. 4].

Взаємозумовленість і тісний зв'язок права на охорону здоров'я з іншими соціально-економічними та культурними правами визначені, передусім тим, що досліджуване право має досить широкий зміст, а також спільні з іншими правами елементи у структурі свого об'єкта.

Зокрема, відповідно до ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає:

- а) життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;
- б) безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- в) санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає;
- г) безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку;
- г) кваліфіковану медичну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я тощо [6].

Отже, як показує аналіз наведеної норми, у законодавстві чітко визначено, що деякі з гарантованих Конституцією України прав входять до змісту права на охорону здоров'я. Тому можна зробити попередній висновок, що право на охорону здоров'я є ширшим за деякі інші конституційні права, зокрема, такі як право на достатній життєвий рівень, на безпечне для життя навколишнє середовище та ін. Водночас право на охорону здоров'я необхідно вважати невід'ємним складником права на життя.

У науковій літературі висловлюються різні точки зору з приводу визначення місця права на охорону здоров'я у системі інших конституційних прав.

Так, на думку В.Ф. Москаленка, Т.С. Грузевої та ін., право на охорону здоров'я тісно пов'язано з деякими іншими правами людини, зокрема громадянськими, політичними, економічними, соціальними, культурними, гуманітарними. Громадянські і політичні права, такі як право на життя і заборона катувань, покликані захищати людину і безпосередньо пов'язані із здоров'ям. Низка економічних, культурних і соціальних прав вміщує у себе питання здоров'я. Гуманітарне право містить положення про захист особи під час міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів і стосується доступу до медичної допомоги у воєнний час, безпечного та безперешкодного її надання [7, с. 201].

Своєю чергою І.Я. Сенюта вважає, що право людини на охорону здоров'я як суб'єктивне юридичне явище, з одного боку, виконує гарантійну функцію щодо інших суб'єктивних юридичних прав (наприклад, щодо права на життя, права на особисту недоторканність), а з іншого – своїми гаран-

тіями має інші суб'єктивні юридичні права (наприклад, право на інформацію, право на соціальний захист), а окрім того, сама охорона здоров'я є підставою обмеження інших суб'єктивних юридичних прав людини [8, с. 189].

Інші вчені зауважують, що деякі соціальні і політичні права, покликані захищати людину, тісно пов'язані з охороною здоров'я – це право на життя, заборона тортур. З іншого боку, низка економічних і соціальних прав включає в себе питання охорони здоров'я, зокрема право на житло і право на освіту. Найбільше в зміст права на охорону здоров'я потрапляє низка правомочностей, що входять у зміст права на життя, права на особисту недоторканність, права на освіту та інформацію, права на працю [4, с. 46].

Таким чином, за своїм змістом право на охорону здоров'я співвідноситься з деякими іншими конституційними правами (на безпечні умови праці, безпечне довкілля тощо) як мета та засіб її досягнення, тобто для збереження здоров'я населення мають бути забезпечені інші права.

При цьому необхідно більш детально розглянути сутнісне співвідношення права на охорону здоров'я з деякими іншими конституційними правами, які пов'язані спільними елементами у структурі об'єкта, або є взаємозумовленими. Зокрема, право на охорону здоров'я має особливий зв'язок з такими правами.

1. Право на життя. Так, відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя.

Видатний дослідник конституційного права Ю.М. Бисага справедливо зазначає, що право на життя – одне з найдорожчих прав, невід'ємна цінність кожної людини. Воно дає змогу людині володіти всіма правами та свободами. До того ж життя – право, яке не можна оновлювати, тому захист права на життя належить до найважливіших пріоритетів [9, с. 33].

Погоджуючись з думкою науковця, необхідно також зауважити, що зі змісту ст. 3 Конституції України витікає, що життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини поставлені на один рівень та визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У зв'язку з цим право на життя та право на охорону здоров'я належать до однієї групи прав, хоча їх зміст становлять також інші правомочності.

Деякі науковці бачають співвідношення права на життя та права на охорону здоров'я у такому: право на охорону здоров'я виступає однією із гарантій права на життя з огляду на те, що право на життя є визначальним у системі прав людини, а здоров'я людини є одним із головних критеріїв повноцінного життя, умовою «якості життя». Питання, пов'язані з етаназією, діяльністю хвостів як альтернативного розв'язання проблем невиліковно хворих людей – одні з визначальних як у дослідженні права на життя, так і у дослідженні права на охорону здоров'я. І саме вони створюють «спільну територію» дослідження, що дає підставу обговорювати співвідношення згаданих вище прав [8, с. 189].

Отже, право на життя включає в себе, зокрема, право на охорону здоров'я, оскільки реалізація першого права неможлива без створення умов для підтримання здоров'я на належному рівні. Водночас як право на охорону здоров'я, так і право на життя мають поряд зі спільними елементами об'єкта (здоров'я, повноцінне життя тощо) деякі відмінності. Зокрема, такі правомочності, як вільний вибір лікаря, вибір методів лікування, медичне страхування є об'єктом права на охорону здоров'я, однак їх складно віднести до змісту права на життя. Таким чином, у підсумку можна зробити висновок, що досліджувані конституційні права мають спільні та відмінні елементи у структурі об'єктів, і одночасно з цим право на життя є ширшим, оскільки частково поглинає у собі деякі правомочності, що входять до змісту права на охорону здоров'я – отримання кваліфікованої медичної допомоги, зокрема безкоштовної, у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, епідеміологічне благополуччя тощо.

2. Право на повагу до гідності, яке у відповідності зі ст. 28 Конституції України тлумачиться так, що ніхто не може бути

підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Також встановлено, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям.

Своєю чергою захист від катування, нелюдського поводження є однією з гарантій захисту здоров'я особи, яка реалізується шляхом незавдання шкоди психічному та фізичному здоров'ю особи у будь-яких умовах, незалежно від статусу, місця перебування людини тощо. Отже, гарантований Конституцією України захист від катування та нелюдського поводження, виступає одним із видів забезпечення охорони здоров'я (попередження завдання фізичної або психічної шкоди здоров'ю).

3. Право на працю та відпочинок. Право на працю визначене у ст. 43 Конституції України, де зазначається, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Крім того, у цій нормі встановлюється заборона на використання примусової праці, а також праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах.

Взаємозв'язок цього права з правом на охорону здоров'я виражається у такому: по-перше, підтримання здоров'я на належному рівні передбачає наявність фінансових та фактичних можливостей для цього, чому певною мірою сприяє гарантована державою оплачувана зайнятість; по-друге, охорона здоров'я також забезпечується створенням безпечних та здорових умов праці; по-третє, в особливому порядку держава піклується про охорону здоров'я окремих категорій громадян, зокрема, жінок та дітей, що виявляється, крім іншого, у забороні використання їх праці на роботах з важкими та шкідливими умовами праці.

Відповідно до ст. 45 Конституції України кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Таким чином, право на відпочинок певним чином зумовлює забезпечення охорони здоров'я, оскільки створює умови для профілактики та попередження захворюваності. Крім того, окремі державні гарантії одночасно забезпечують реалізацію досліджуваних видів прав (наприклад, надання оплачуваної щорічної відпустки, санаторно-курортне лікування тощо).

4. Право на соціальний захист, що включає право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Так, в умовах повної або часткової втрати працездатності право на охорону здоров'я набуває активного характеру, тобто реалізується шляхом отримання гарантованої державою медичної допомоги, зокрема безоплатної, у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, санаторно-курортного лікування та життєвих інших заходів,

необхідних для відновлення здоров'я, відшкодування державою їх вартості за рахунок коштів фонду соціального страхування та ін.

5. Право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, визначене у ст. 48 Конституції України, включає достатнє харчування, одяг, житло.

Зв'язок цього права з правом на охорону здоров'я носить переважно економічний характер та виражається у тому, що, створюючи умови для достатнього життєвого рівня своїх громадян та інших осіб, держава тим самим піклується про підтримання належного рівня громадського здоров'я (завдяки нормальному харчуванню, належним житловим та гігієнічним умовам тощо). Отже, реалізація права на охорону здоров'я тісно пов'язана з реалізацією права на достатній життєвий рівень.

6. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Відповідно до ст. 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Одним із обов'язків держави є забезпечення екологічного благополуччя у державі, яке прямо впливає на стан громадського здоров'я. Заборона засекречування інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів у такому разі пов'язана з тим, що така інформація може виявитися життєво важливим чинником, необхідним для вжиття відповідних профілактичних, лікувальних та інших заходів, спрямованих на охорону (відновлення) здоров'я. Тобто це право за своєю сутністю є своєрідною гарантією забезпечення реалізації права на охорону здоров'я.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що соціальні, економічні, культурні та інші конституційні права тісно пов'язані між собою, є взаємозумовленими та певним чином перетинаються за змістом. Тому в сучасних умовах необхідне їх комплексне дослідження, що передбачає застосування передусім системного методу. Разом з тим право на охорону здоров'я необхідно визнати самостійним конституційним правом, оскільки у його зміст включено такі правомочності, які у системі створюють єдиний унікальний об'єкт такого права, що дає змогу говорити про його сутнісну особливість. Остання виражається у тому, що право на охорону здоров'я поєднує у собі елементи соціальних, економічних та культурних прав, а отже, його реалізація потребує відповідних видів гарантій.

У зв'язку з цим можна говорити про те, що значення права на охорону здоров'я у системі інших конституційних прав полягає у тому, що завдяки його реалізації створюються гарантії для здійснення деяких інших прав (зокрема, права на життя, на працю). Одночасно з цим його реалізація потребує створення певних передумов, якими можуть виступати такі права, як право на достатній життєвий рівень, екологічне благополуччя тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Сульженко Ю.О. Конституційний генезис захисту економічних прав та свобод людини і громадянина у світі та Україні. Юридична наука. 2011. № 4–5. С. 16–23.
3. Волкова О.М. Соціальні права особи: поняття, сутність, особливості. Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 39–43.
4. Отставнова Е.А. Конституционные основы защиты права человека и гражданина на охрану здоровья и медицинскую помощь в современной России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Саратов. 2010. 246 с.
5. Ціборовський О.М. Шляхи систематизації законодавства України у сфері охорони здоров'я. / О.М. Ціборовський, С.В. Істомін, В.М. Сорока. К., 2011. 72 с.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
7. Москаленко В.Ф. Регламентация права на охорону здоров'я у міжнародних нормативно-правових актах. / В.Ф. Москаленко, Т.С. Грузева, Г.В. Іншакова. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–18.04.2008, м. Львів). С. 186–201.
8. Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2006. 215 с.
9. Права людини. / Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Ужгород, 2003. 189 с.